

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

Idäntutkimus
Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry
Puh. 044 5442203
e-mail: viets-idantutkimus@helsinki.fi

Vuosittainen 32 €, ulkomaille 35 € ja opiskelijat 18 €. Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran jäsenet saavat vuosittaisen jäsenmaksua vastaan (28 €, opiskelijat 16 €).

Koko sivun ilmoitus 170 €, ½ sivua 85 € ja ¼ sivua 43 €.

Idäntutkimus on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tieteellinen aikakauskirja. Julkaisija on Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry.
1. numero 2021
28. vuosikerta

TOIMITUS

Aleksanteri-instituutti
Unioninkatu 33 (PL 42)
00014 Helsingin yliopisto

Jukka Pietiläinen
Helsingin yliopisto
e-mail: jukka.pietilainen@helsinki.fi

Päätoimittaja:
Katja Lehtisaari
Tampereen yliopisto
puh. 050 409 8845
e-mail: katja.lehtisaari@helsinki.fi

Mika Pyly
Helsingin yliopisto
e-mail: mika.pyly@helsinki.fi

Toimitussihteeri:
Ira Österberg
Helsingin yliopisto
puh. 050 448 4074
e-mail: ira.osterberg@helsinki.fi

Saara Ratilainen
Tampereen yliopisto
e-mail: saara.ratilainen@tuni.fi

Dragana Cvetanović
Helsingin yliopisto
e-mail: dragana.cvetanovic@helsinki.fi

Riku Toivola
Helsingin yliopisto
e-mail: riku.toivola@helsinki.fi

Emma Hakala
BIOS-tutkimusyksikkö
Ulkopolitiittinen instituutti
e-mail: emma.hakala@fiia.fi

Jaakko Turunen
Södertörn University
e-mail: jaakko.turunen@sh.se

Meri Kulmala
Helsingin yliopisto
e-mail: meri.kulmala@helsinki.fi

TOIMITUSNEUVOSTO
Idäntutkimus-lehden toimitusneuvostona toimii Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry:n hallitus.

Sirke Mäkinen
Helsingin yliopisto
e-mail: sirke.makinen@helsinki.fi

Lehden ulkoasu:
Asmo Koste / Nastamuumio oy

ISSN 1237-6051
Grano 2021

Seuraavien numeroiden teemat:
2/2021 Vapaa tema, dl 1.2.2021
3/2021 Teknologia, dl 15.4.2021
4/2021 Rakkaus, dl 15.8.2021

pääkirjoitus

Kirjallisuuden kautta Venäjän pohjoiseen

Viime aikoina Suomessa on jälleen virinnyt keskustelua koululaisten kielitaidon kaventumisesta. Ensimmäisen vieraan kielen oppimisen aloitus on aikaistettu alkamaan ensimmäiseltä luokalta, ja vaikka suunnitelmassa kannustettiin valitsemaan ”harvinaisempia” pitkiä kieliä kuten saksaa, ranskaa tai venäjää, ensimmäiseksi eli A1-kieleksi valikoituu tavallisimmin englanti. Tosin ainakin Tampereella on erilaisten kieliesittelyjen avulla saatu onnistuneesti moninaistettua valintoja.

Vieraiden kielten opiskelun kaventuminen näkyy yläkouluissa ja lukio-opiskelussa – tilastotietojen mukaan 25 vuotta sitten, vuonna 1996, yläkoulujen oppilaista 43 prosenttia luki valinnaista B2-kieltä. Vuonna 2017 osuus oli reilut 11 prosenttia. Laskussa ovat olleet etenkin saksan ja ranskan lukijoiden määrät, venäjä on ollut ”pieni” jo pidempään – vaikkakin juuri yläasteikäisten B2-kielenä sen opiskelu on hiukan jopa noussut 2000-luvulla. Lukiossa kielten opiskelun suosiota ovat vieneet ylioppilaskirjoitusten muutos ja korkeakoulujen pääsykokeiden pistetaulukot, jotka näyttävät ohjaamaan valitsemaan esimerkiksi pitkää matematiikkaa enemmän kuin lyhyitä kieliä.

Kielitaito on paljon muutakin kuin ”teknistä” taitoa sanaston ja kieliopin osaamisineen – kielten opinnoissa avautuu mahdollisuus tutustua muihin kulttuureihin ja kerätä ymmärrystä maailmasta eri tavalla kuin jos olisi aina käännösten varassa. Esimerkiksi ulkomaita koskeviin uutisiin saa lähempää kosketuspintaa, kun pystyy tutustumaan myös alkukielisiin lähteisiin. Omassa tutkimuksessani olen havainnut kirgisialaisten tiedotusvälineiden käytävän ulkomaan uutisissaan valtaosin venäläisiä, venäjänkielisiä lähteitä, kun toimittajien kielitaito ei taitu laajempaan lähdevalikoimaan. Kirgisialaisen toimittajan kanssa tehdyssä tutkimushaastattelussa haastateltavalle vinkatut suomalaiset Ylen venäjänkieliset uutiset herättivätkin heti kiinnostusta.

Kulttuureihin pääsee tutustumaan lähemmin myös muun muassa kirjallisuuden kautta. Tämän *Idäntutkimuksen* teemana on Pohjoisen kirjallisuus. Teemanumeron nimessä maantieteellinen ulottuvuus ja kirjallisuuden tutkimuksen näkökulma yhdistyvät lehden historian näkökulmasta uudella tavalla. Maantieteeseen, tilaan ja politiikkaan liittyvistä määritelmistä *Idäntutkimuksessa* on keskusteltu monesti, muun muassa siitä mitä on ”toinen Eurooppa” (*Idäntutkimus* 3/2002) ja Itämeri (2/2017). Teemanumeroiden aiheena ovat vuosien varrella olleet esimerkiksi Baltia, Karjala, Ukraina ja Mustameri. Pohjoisen teemaa lähimmäs on

teemanumeroissa aiemmin tullut Arktinen-numero (4/2016), jolloin tarkastelussa olivat muun muassa energiakysymykset ja poliittinen viestintä.

Tässä numerossa katse suuntautuu kirjallisuuteen ja avaa uusia näkökulmia Venäjän pohjoisten alueiden tarkasteluun ja ymmärtämiseen erityisesti alkuperäiskansojen sekä luonnon ja ihmisen suhteen näkökulmasta. Numeron vierailevat toimittajat Tintti Klapuri ja Karina Lukin avaavat teemanumeron kontekstia kolumnissaan. Artikkeleissa Mika Perkiömäki käsittelee Boris Šerginin tuotantoa osana pomorien narratiivista identiteettiä ja Karina Lukin nenetsikirjailija Vasili Ledkovin romaania porojen kollektivisoinnista. Myös Eeva Kuikka tarkastelee nenetsejä käsittelevää kirjallisuutta Anna Nerkagin tuotannon ja hänen pienoisromaanistaan tehdyn elokuvan pohjalta. Arja Rosenholm ja Elena Trubina puolestaan analysoivat ”pohjoisen tekstin” kulttuurista käsitettä.

Helsingissä 29.3.2021

Katja Lehtisaari

Boris Šerginin pohjoinen

Artikkeli tarkastelee ekokriittisestä näkökulmasta neuvostoaikaisen kirjailijan Boris Šerginin pomorien kansanperinteeseen perustuvista kertomuksista koostuvan tuotannon pohjoisen kuviteltua maantiedettä sekä sen suhdetta luontoon muun muassa kristinuskon ja neuvostomodernisaation konteksteissa. Se esittää, että Šerginin tuotanto rakentaa pomorien narratiivista identiteettiä, jolle keskeisiä ovat rikas elämä meren ehdoilla luonnonvarojen puolesta köyhällä alueella, kristinusko, vanha kulttuuriperintö sekä yhä uusien pohjoisten alueiden hallinta uusien teknologioiden avulla. Šerginiä Venäjän pohjoisen sakraalin maantieteen ja venäläisen kirjallisuuden pohjoisen tekstin kautta lukeva tutkimus on hahmottanut Venäjän Pohjolan kollektiivista identiteettiä keskittyen sen mytopoeettisiin merkityksiin. Tämä artikkeli tuo Šerginin materiaalisen ympäristön vahvemmin esiin ja tarkastelee Šerginin pohjoisen tekstin tutkimusta osana pomorien narratiivista identiteettiä.

Mika Perkiömäki

Arkangelista kotoisin olleen Boris Šerginin (1896–1973) vuonna 1971 kokoelmassa *Gandvik – studjonoje more* (”Gandvik – hyytävä meri”, GSM) ilmestynyt kertomus ”M. D. Krivopoljenova” esittää Pohjois-Venäjän paikkana, jossa venäläisen kansanperinteen runoelmat, bylinat, elivät pisimpään. Kertomuksen päähenkilön Marija Krivopoljenovan (1843–1924) se taas esittää Pohjois-Venäjän viimeisenä runonlaulajana. Kertomus kuvaa venäläisten pomorien saapumista Viananmeren pohjoisille rannoille: ”Venäjä [Rus] otti Novgorodin kansalaisten muodossa Pohjoisen hallintaansa jo 1300-luvulla. Lukutaidoton, mutta tiedonjanoinen Krivopoljenova kertoi Venäjän etenemisestä Pohjoiseen ikään kuin olisi itse osallistunut retkille” (GSM, 127). ”Pohjoisen hallinta” (*osvojenije Severa*) on käsite, joka liittyy erityisesti Stalinin ajan neuvostomodernisaatioon, jonka tavoitteena oli ”neuvostovallan avulla muuttaa tuntemattomat ja kesyttämättömät tilat sekä tunnetuiksi että valistuneiksi” (Widdis 2000, 404). Šerginin kertomus kuitenkin ajoittaa Venäjän pohjoisten alueiden haltuun ottamisen jo keskiajalle.

Kolonialistiset välitilat

Pienen pimeyden kuukaudessa

Artikkelissa tarkastellaan nenetsikirjailija Vasili Ledkovin romaania *Pienen pimeän kuukausi* (*Mesjats maloi temnoty*), joka on historiallinen, porojen kollektivisoinnista 1920- ja 30-lukujen Nenetsien kansallisessa piirikunnassa kertova teos. Romaania tulkitaan kyläproosan keinoja ja keskustelutilaa hyödyntävänä tekstinä, joka nostaa esiin porojen omistamiseen ja ihmisen ja poron vuorovaikutukseen tulleiden muutosten aiheuttamia ristiriitoja sekä kollektivisointiin liittyvää väkivaltaa. Lukutapaa luonnehtii jälkikolonialistinen ote, jossa painottuu vähintään kahdenlaisten tulkintojen yhtäaikainen läsnäolo ja niiden limittyminen toisiinsa. Analyysissä keskitytään tekemään ymmärrettäväksi poron ja ihmisen välistä suhdetta poropaimentolaikäytännöissä ja tuodaan esiin, miten romaanin hahmojen erilaiset tavat toimia heijastavat nenetsien konventioita tai asettuvat niitä vastaan. Samalla osoitetaan, että teksti tuottaa myös sosialistisen realismin ja neuvostoliittolaisen kyläproosan perinteen mukaisia mielikuvia, ja pohditaan, miten nämä ovat osa romaanin tarjoamaa kriittistä katsetta nenetsien menneisyyteen.

Karina Lukin

Venäjän ja Länsi-Siperian arktisilla alueilla elävien nenetsien historiassa porojen saattaminen kolhoosien yhteisomistukseen on yksi väkivaltaisimmista ja vaietuimmista menneisyyteen liittyvistä aiheista (esim. Golovnev & Osherenko 1999, 68–93). Kollektivisointiin kietoutuu vaikeita nenetsiyhteisöjen sisäisiä sosiaalisia, kulttuurisia ja taloudellisia jännitteitä. Se kiinnitti tundralla liikkuvaa elämäntapaa harjoittaneet ihmiset neuvostoyhteiskunnan arkisiin käytänteisiin, jotka mursivat monia vakiintuneita tapoja. 1930-luvun väkivaltaisuuksien jälkeen muutokset ajattelutavoissa ja käytännöissä tapahtuivat hitaasti, mutta vääjäämättä. Vaikka nenetsitkin omaksuivat puolueen ja keskuskomitean propagoimia ajattelun malleja, porojen omistukseen liittyvät kysymykset jäivät vähintäänkin avoimiksi. Vasili Nikolajevitš Ledkovin (1933–2002) romaani *Pienen pimeyden kuukausi* (*Mesjats maloi temnoty*, 1973)

palasi pohtimaan kollektivisaatiota 1970-luvun kirjallisessa kontekstissa, jossa menneisyyden kriittinenkin reflektointi oli mahdollista.

Romaanin yhtenä keskeisenä juonilinjana on kahden paljon poroja omistavan nenetsin porojen siirtyminen perusteilla olevan kolhoosin omistukseen. Romaanissaan Ledkov käsittelee kolhoosien perustamiseen ja kehittämiseen liittyviä aiheita laajemmin ihmisen ja eläimen välisten suhteiden kautta, mutta keskityn tässä artikkelissa erityisesti poron ja ihmisen suhteen käsittelyyn. Pohdin myös, miten Ledkovin romaani hyödyntää kyläproosan (*derenvenskaja proza*) poeettisia keinoja. Tulkintani on jälkikolonialistista ja lähestymistavalleni on keskeistä monien tulkintamallien samanaikaisen läsnäolon ja niiden synnyttämän jännitteen tunnistaminen. Romaani mahdollistaa porojen käsitteellistämisen omaisuutena tai pääomana, mikä on mahdotonta, jos tekstiä tulkitaan nenetsien poropaimentolaisessa kehityksessä, jossa ihmiset ja ei-inhimilliset toimijat asettuvat toistensa kanssa vastavuoroisiin suhteisiin. Tulkintojen väliin syntyvää jännitettä kutsutaan tässä artikkelissa ”välitilaksi”. Se on monia kulttuurisia malleja yhdistelevisä hybrideissä kirjallisuuksissa kirjallisuudentutkija Homi Bhabhan mukaan vääjäämätön tilanne, joka paljastaa yhtäältä kulttuuristen mallien väliset hierarkiat, mutta toisaalta antaa mahdollisuuden kiistää ne (Bhabha 1994, 5–6).

Erityisesti stalinistisessa kuvastossa arktinen alue kerrottiin keskuksen vastakohtaksi, joka muovattiin sosialististen sankareiden toiminnassa ja teknologian avustuksella osaksi Neuvostoliittoa (McCannon 1998, 81–109; Frank 2010; 2017). Neuvostokuvasto varioi aiempia pohjoisen mielikuvia, joissa Venäjä on sekä vihamielisen ja karun pohjoisen valloittaja että pohjoiseen identifioituva, sen erikoisolosuhteisiin hyvin sopeutunut toimija (Boele 1996, 17–47; 2016). Alkuperäiskansojen asema näissä kuvastoissa on usein marginaalinen, ja tyyppillisesti, mikäli heidät mainitaan, he lankeavat valloituksen ja modernisaation kohteiksi siinä missä arktinen luontokin. 1930-luvun nenetsikirjallisuus uusinsi mielikuvaa modernisaation ja uudistusten tarpeesta. 1960-luvulta alkaen uudelleen virinnyt nenetsikirjallisuus näyttää tunnistavan valloituksen ja modernisaation eteläiset diskurssit, mutta tuovan niiden rinnalle pohjoisen ja alkuperäiskansan oman näkökulman. Näiden huomioiden lisäksi artikkeli on innoittunut myös viimeaikaisista keskusteluista, joissa on käsitelty kirjallisuuden tapoja kuvata ihmistä ja ei-inhimillistä ympäristöä (esim. Lummaa 2010; Rojola 2015). Ympäristöön keskittyvän kirjallisuustieteen kiinnostuksen painopiste on ollut etelässä ja Neuvostoliiton ulkopuolella (ks. kuitenkin Kuikka 2019; Perkiömäki 2018), ja tämä artikkeli laventaa erilaisten olioiden vuorovaikutuksen tutkimusta neuvostopohjoiseen. Hyödynnän artikkelissa myös viime aikoina Siperian alkuperäiskansojen poronhoidoista tehtyjä tulkintoja, jotka käyvät vuoropuhelua posthumanistisen tutkimusperinteen kanssa.

Vasili Ledkov ja *Pienen pimeyden kuukausi*

Vasili Ledkov on nenetsikirjailija, jonka ura on kovin tavanomainen neuvostoliittolaisen alkuperäiskansakirjailijan polku: hän opiskeli Leningradin Pohjoisten kansojen instituutissa ja palasi sieltä kotiseudulleen, Nenetsien autonomisessa piirikunnassa sijaitsevaan Varandehin liikunnanopettajaksi ja sisäoppilaitoksen lastenhoitajaksi vuonna 1959. Hän työskenteli myös paikallislehti *Njarjana Vynderin* (suom. Punainen tundran asukas) toimituksessa. Ilmeisesti Ledkovin suorasukaisuus ja jyrkkyys aiheuttivat hänelle jatkuvia ongelmia: hän nosti julkiesti esiin sen, miten nenetsilapset häpesivät omaa identiteettiään eivätkä enää välttämättä osanneet äidinkieltään, minkä vuoksi hänet julistettiin ”sosiaalisesti vaaralliseksi elementiksi” ja myöhemmin häntä syytettiin nationalismista. Ledkovilla oli suojelijointa, joiden ansiosta

1 Katja Lehtisaari: Kirjallisuuden kautta Venäjän pohjoiseen

ARTIKKELIT

- 3 Mika Perkiömäki: Boris Šerginin pohjoinen ❏
20 Karina Lukin: Kolonialistiset välitilat *Pienen pimeyden kuukaudessa* ❏
36 Anja Rosenholm & Elena Trubina: "Pohjoisen teksti"
– kirjallisuustutkimus kansallisen eetoksen rakentajana? ❏
50 Eeva Kuikka: Kuvitteellisia periferioita ❏

ESSEE

66 Eva Toulouze: Juri Vellan peilit

KOLUMNI

74 Tintti Klapuri & Karina Lukin: Venäjän pohjoisia kirjallisuuksia tutkimassa

TAIDE

78 Tintti Klapuri: Markku Lehmuskallio ja hengityksen voima

LEKTIOT

82 Chloe Wells: Suomalaisnuorten Viipuri-merkitykset ja -muistot
87 Hanna Laitinen: Epäröinnistä venäläisissä televisiokeskusteluissa

93 Arviot
99 Ajankohtaista

100 Abstracts in English

